

Edelgave området

- næsten 4000 års historie

Pjecen er udarbejdet i et samarbejde mellem:
Københavns Amt, Teknisk Forvaltning og
Københavns Amtsmuseumsråd

Redaktion, grafisk tilrettelæggelse og layout:
Jens Henrik Jønsson, Københavns Amtsmuse-
umsråd og Malene Fischer og Birte Lind-
hardtsen, Naturafdelingen

Repro: Graulund og Jørgensen A/S

Tryk: Anton M. Jensen

Papir: MultiArt Silk

Oplag: 3000 stk

ISBN: 87-89669-85-0

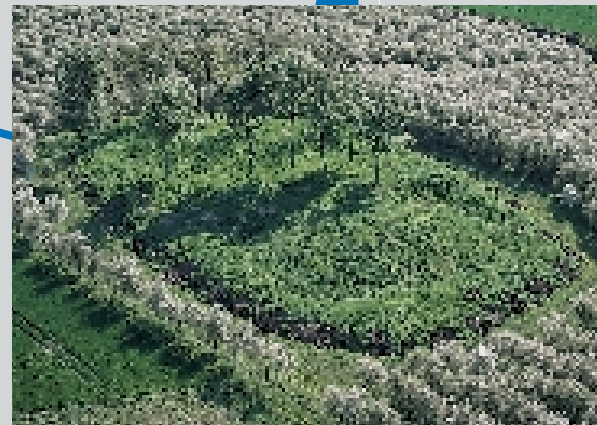
KØBENHAVNS AMT

Herregården Edelgaves første bygninger blev opført i 1660'erne. Efter en brand i 1782 blev der på tomterne opført nye avlsbygninger og en ny hovedbygning i nyklassisk stil.

Foto: Ole Malling

Bebyggelsen Edelgavehuse blev opført som landarbejderboliger i forrige århundrede.

Smørholm Voldsted er de synlige spor af volde, grave og banker anlagt til beskyttelse af en middelalderlig storgård i midten af 1300-tallet.

Foto: Ole Malling

I 1996 blev den gamle allé erstattet af en nyplantet allé af asketræer.

Holdeplads

Edelgave området - næsten 4000 års historie

Landskabet omkring herregården Edelgave rummer spor efter menneskers virke gennem næsten 4000 år. Anlæg, bygninger og brugen af landskabet afspejler forskellige tiders levilkår og idéer.

Gravhøjen fra bronzealderen - Gyngehøj - blev af ejeren af Edelgave omkring år 1800 omdannet til et romantisk haveanlæg.

En lang allé af nyplantede asketræer - hegnet af restaurerede stendiger - danner forbindelse mellem gravhøjen og herregårdens store bygningsanlæg.

De fleste af herregårdens bygninger er opført i perioden 1782-86. Men både i 1920'erne og i den nyeste tid er der opført store nye avlsbygninger. Bag den nyklassiske hovedbygning strækker parken sig ud i landskabet langs med Grønsø Å.

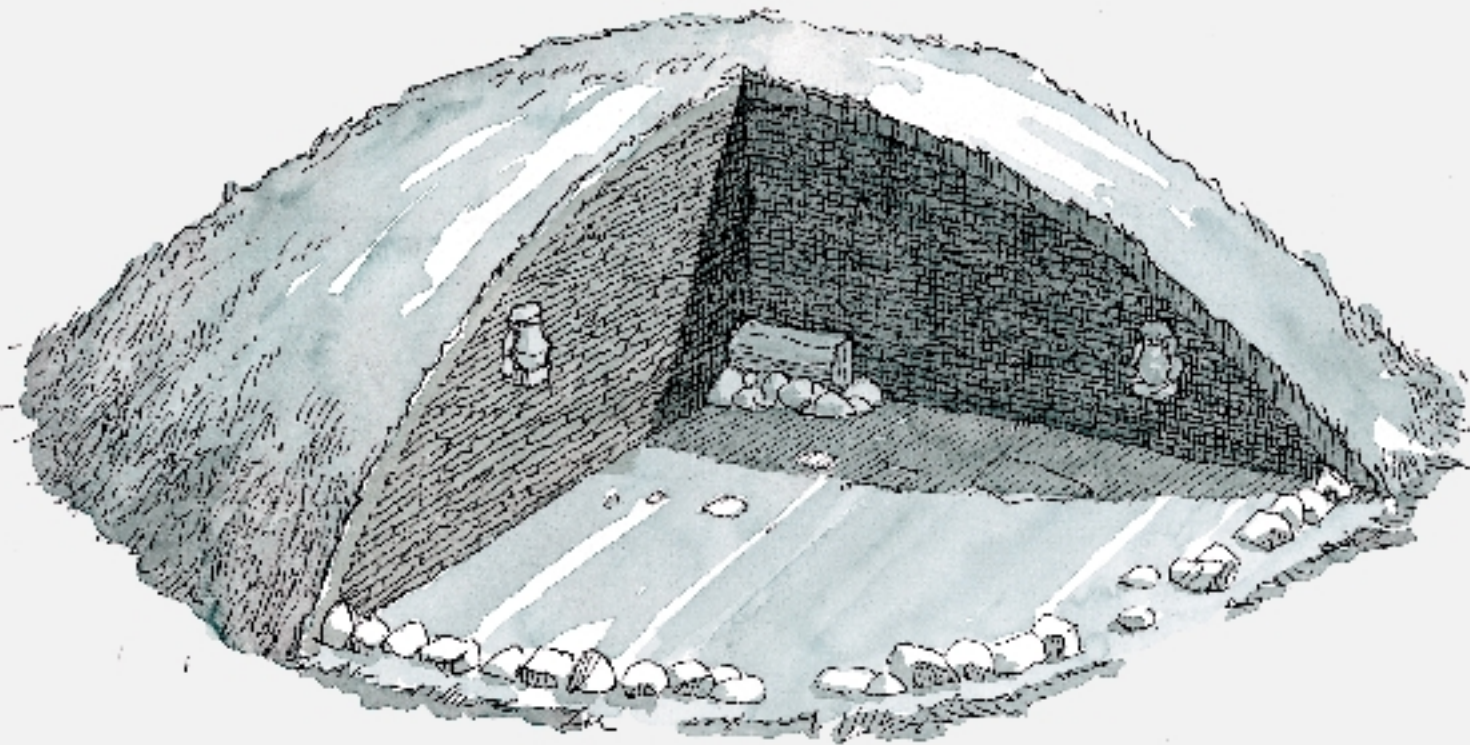
Ved Edelgavevej lige nord for herregården ligger en række lave huse, der i forrige århundrede blev opført til boliger for landarbejdere på godset.

Et stykke mod sydøst - ud ad en markvej - ligger Smørholm Voldsted, der i en periode i middelalderen rummede bolig og avlsbygninger for datidens store jordbesidder i området.

Gyngehøj er en gravhøj fra oldtiden. Størrelsen og beliggenheden tyder på, at den blev opført i ældre bronzealder for omkring 3.300 år siden.

Foto: Ole Malling

Gyngehøj og Smørholm

- mindesmærker fra oldtiden og middelalderen

Gyngehøj er en gravhøj fra oldtiden. Højen er 28 m bred og 4 m høj. Størrelsen tyder på, at den blev opført i ældre bronzealder - for mellem 3.000 og 3.700 år siden. Den er bygget af græstørv - og har oprindeligt været cirkelrund og noget højere, end den ses i dag.

Både mænd, kvinder og børn blev gravsat i de store høje - fortrinsvis var der tale om nær familie til de mest magtfulde i de lokale bondesamfund. I kisten blev lagt gravgaver, der bar vidnesbyrd om den afdødes magt og anseelse. Smykker, våben og redskaber af bronze var tidens statussymboler. Hvor mange storhøje der er opført her i landet, har man ikke noget bestemt tal på, men det forligger de materiale synes at vise, at der har været omkring 40.000 høje.

Tegningen gengiver et udsnit af Bayeux-tapetet, der viser en kampscene, hvor en middelalderlig fæstning bliver angrebet og forsvaret.

Tegning: Henrik Vester Jørgensen

Smørholm Voldsted er de synlige spor af volde, grave og banker anlagt til beskyttelse af en middelalderlig storgård. Udgravninger har vist, at voldstedet var i brug i midten af 1300-tallet.

Storgårdene lå i 11- og 1200-tallet ofte inde i landsbyerne, og var ikke be-

fæstede med volde og grave. Men fra den sidste del af 1200-tallet og senere blev forholdene i Danmark meget ustabile - og især i 1300-tallet blev mange storgårde flyttet ud fra landsbyerne. De blev placeret på lave holme og højdedrag ved søer eller moser, hvor det sumpede terræn kunne gøres til en naturlig del af et forsvarsværk omkring gårdene.

Det var kampen om arvefølgen til kongemagten og stormændenes voksende opposition mod en svag kongemagt, der førte til en lang periode med indbyrdes kampe mellem de mægtigste - og jævnlige bondeoprør.

Den ældre bronzealders gravskik omfattede begravelse i en egekiste placeret centralt i en høj. Kisten blev anbragt på et stenleje direkte på den gamle markflade.

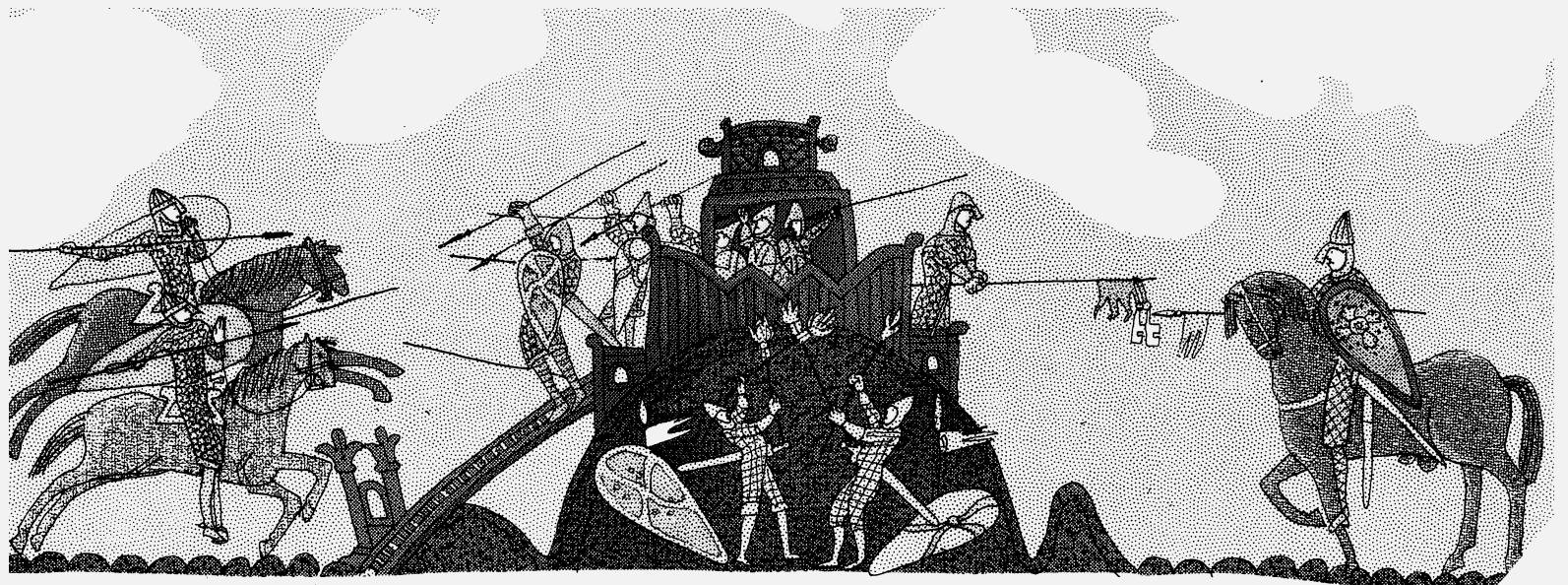
Gravhøjene blev opført af græstørv. Til en enkelt høj blev der brugt tørv fra græsningsarealer på mindst 10.000 m², som i lange tider herefter må have ligget golde.

I den yngre bronzealder for 3.000 år siden var begravelseskikken ændret. De døde blev nu brændt og asken lagt i urner, der ofte blev gravet ned i siden af ældre gravhøje.

Tegning: Per Frederiksen

I Erik Menveds regeringstid 1286 - 1319 og efterfølgende under Christoffer 2. blev landet bid for bid pansat for at skaffe penge dels til at bekæmpe indenlandske oprør, og dels til mislykkede erobringstogter i Østersøen. Blandt panthaverne var de holstenske grever, som brandskattede landets befolkning. For lokale godsbesiddere var der mange gode grunde til at bringe sig i sikkerhed - beskyttet af volde og voldgrave.

Smørholm Voldsted repræsenterer én af de mange hundrede små, befæstede gårde, der i denne periode blev opført rundt om i landet. Voldstederne fra denne tid er ikke helt ens, blandt andet fordi de blev tilpasset de lokale terrænforhold. Smørholm Voldsted har dog både i placering og udformning mange fælles træk med de øvrige voldsteder i Danmark.

Frederiksborgmuseet, Hillerød
Maleri udført af Karel van Mander

Henrik Bielke og
Edel Ulfeldt

Maleri gengivet med tilladelse
fra Politikens Forlag.
Maler ukendt

Herregården Edelgave

- fra kongelig gave til mønsterlandbrug

Herregården Edelgave er en forholdsvis nyanlagt herregård, der i 1660'erne blev oprettet af to øde gårde efter svenskernes hærgen i området.

Som tidligere omtalt var en del af godsets jorder allerede i 1300-tallet underlagt stordrift, idet der på Smørholm Voldsted, øst for den nuværende herregård lå en befæstet storgård.

Stedet omtales i de skriftlige kilder for første gang i 1446 og bærer da navnet Rompe. Jorderne var senere opdelt i to ejerparter, som begge var i adelseje.

Omkring år 1600 kom begge ejendomme gennem opkøb under kronen, og blev herefter drevet som to fæstegårde. Gårdene blev under krigen med svenskerne fra 1658-60 plyndret og ødelagt - og efter nederlaget og freden lå ejendommene øde og forladte.

I 1661 forærede Frederik den III Rompes øde jorder til sin Rigsadmiral Henrik Bielke og dennes hustru Edel Ulfeldt. Gaven var en kongelig nådesbevisning og skyldtes parrets tjenester i forbindelse med enevældens indførelse i 1660.

Gaven blev givet til ægteparret på livstid. Men fem år senere ønskede

I begyndelsen af 1800-tallet blev anlagt en næsten 1 km lang allé, der fra godsets bygninger førte mod syd forbi Gyngehøj. I begge sider - umiddelbart udenfor trærækkerne - blev der opført diger af marksten. Foto fra ca. 1940.

Gengivet med tilladelse fra Politikens Forlag.

kongen udfærdiget et skøde, der gav Edel Ulfeldt og hendes arvinger godset til “evig og uigenkaldelig ejendom”, og ret til at navngive stedet. I skødet blev indført, at godset skulle hedde Edelgave.

Henrik Bielke og hustru opførte avlsbygninger og en herskabelig bolig på det sted, hvor godsets nuværende bygninger ligger. Stedet blev valgt med omhu. Der skulle være mulighed for at anlægge en smuk have og fiskedamme ved den nærliggende å. I de efterfølgende år blev flere jorder tilkøbt.

Efter en brand i 1782 blev der på tomterne af den nedbrændte gård opført nye avlsbygninger og en ny hovedbygning i nyklassisk stil. Disse bygninger står i dag.

I begyndelsen af 1800-tallet var Edelgave overtaget af den københavnske storkøbmand J.F. Tutein, der anvendte godset som sommerbolig.

Romantikens idéer var kommet til Danmark. Man sværmede for naturen og for nationens glørværdige minder “fra hedenold”.

I denne periode blev Edelgaves fine landskabspark med slyngede stier, søer og vandløb skabt, og parken blev forbundet med udsigtspunkter i det åbne land. Den markant beliggende

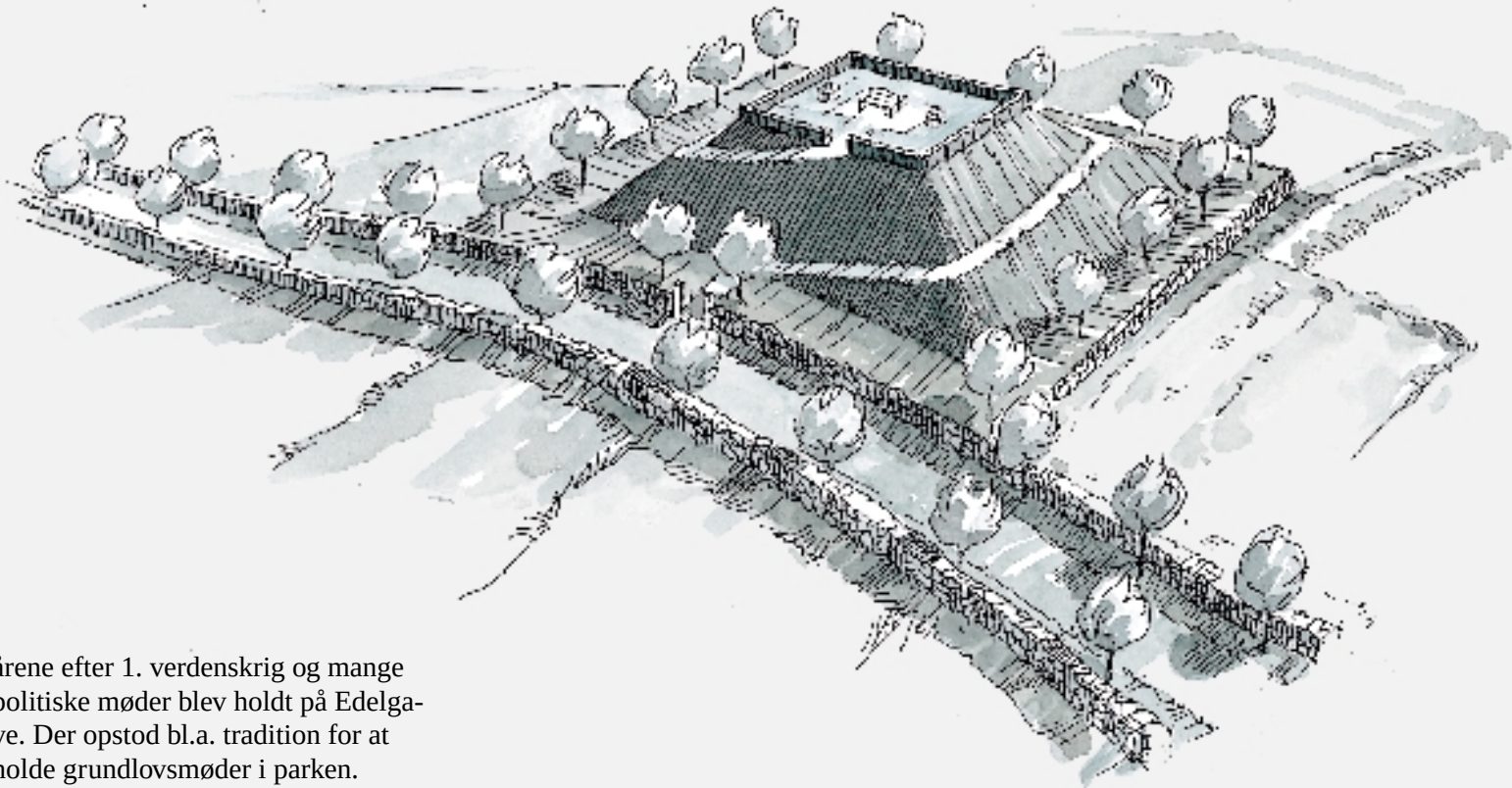
Johan F. Tutein
Frederiksborgmuseet, Hillerød
Buste udført af J.A. Jerichau og
Lorenz Frölich

Edelgaves nuværende bygninger blev efter en brand opført i perioden 1782-1786 efter tegning af Andreas Kirkerup. Den viste tegning er fra 1864.

Det Kongelige Bibliotek.
Efter Richardt og Secher

Gyngehøj blev omkring år 1800 omdannet, så den opfyldte datidens ideer om, hvordan et gravmæle “fra hedenold” skulle tage sig ud. Højen blev et yndet udflugtsmål. En sneglegang ledte op til et plateau på højens top, hvor der formodentlig har stået en bänk. Hele anlægget var omkranset af opstammede elmetræer og en stensætning.

Tegning: Per Frederiksen

bronzealderhøj - Gyngehøj - blev i tidens stil omformet til et oldtidsromantisk anlæg. Der blev plantet alléer og anlagt stendiger mellem hovedgården og højen. Voldstedet på Smørholmen, “Slottet”, blev hegnet og beplantet.

Familien Tutein spillede en betydelig rolle i datidens selskabsliv og komponisten C.E.F. Weyse hørte til gæsterne. Edelgave var i Tutein-familiens eje til 1919.

Thomas Madsen-Mygdal overtog Edelgave i 1920. Samme år blev han landbrugsminister - og senere fra 1926-29 statsminister. Han var en markant skikkelse i dansk politik i

årene efter 1. verdenskrig og mange politiske møder blev holdt på Edelgave. Der opstod bl.a. tradition for at holde grundlovsmøder i parken.

Marie Madsen-Mygdal var en vigtig hjørnesten i lokalområdets kulturliv. Hun var aktiv i dilettantforeningen “Dramaten” og indkaldte folk fra københavnske teatre til at hjælpe med iscenesættelse.

Thomas Madsen-Mygdal var en dygtig og engageret landmand. I hans ejertid gennemførtes en nødvendig

restaurering og ombygning af Edelgave.

Gården fik en stor besætning af malkekvæg, der gav mange mennesker beskæftigelse. Edelgaves mejeri havde et for sin tid meget moderne kølesystem, der sikrede færre bakterier og mere ren og sund mælk. Mælken blev kaldt “børnemælk”, og Edelgave havde en fast leverance til københavnske børnehospitaler og -institutioner.

Stats- og landbrugsminister
Thomas Madsen-Mygdal.

Det Kongelige Bibliotek
Buste udført af G.Bülow

Marie og Thomas Madsen-Mygdal fotograferet i 1936 foran Edelgaves hovedbygning sammen med venner og ansatte.

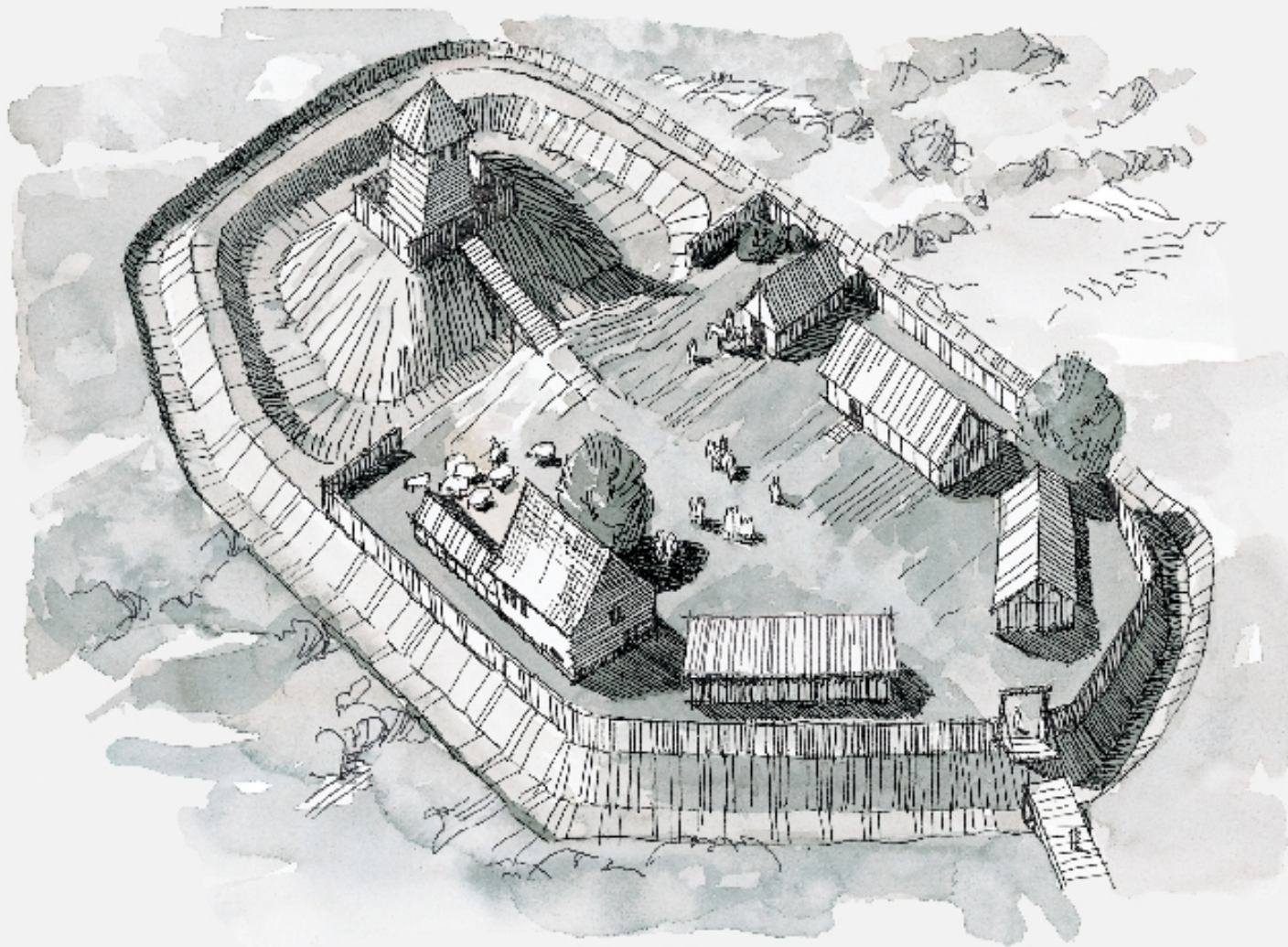
Lokalhistorisk Arkiv, Ledøje-Smørum

Efter Thomas Madsen-Mygdals død i 1943 drev hans hustru gården videre til 1955.

Ministerbiler foran Edelgave.

Lokalhistorisk Arkiv, Ledøje-Smørum

Fotografiet viser Smørholm Voldsted, som det kan ses i dag.

Foto: Jens Henrik Jønsson

Tegningen af Smørholm Voldsted i 1300-tallet er ikke nogen egentlig rekonstruktion. Den er blevet til udfra skøn med baggrund i arkæologiske undersøgelser suppleret med informationer fra andre samtidige voldsteder.

Tegning: Per Frederiksen

Oplæg: Jens Henrik Jønsson

“Spadens vidnesbyrd”

- historien bliver synlig

Tidligt i forrige århundrede blev Smørholm Voldsted, ligesom Gyngehøj, til en del af Edelgaves oldtidsromantiske landskab. Gyngehøj blev omskabt til udsigtspunkt og Smørholm blev hegnet og tilplantet med træer. I tidens løb groede de to steder til i krat, og elmetræerne døde. I 1970'erne blev Edelgaves jorder tilplantet med en forsøgsplantage.

I Regionplanen er området omkring Edelgave udpeget som kulturhistorisk og landskabeligt interesseområde og er ét af 14 indsatsområder for naturgenopretning i Københavns Amt. I

1994 bevilgede Amtet naturgenopretningsmidler til den første pleje af området. Plejen omfattede hele Edelgaveområdet - Smørholm Voldsted, Gyngehøj og Edelgave-alléen og de omliggende stengærder.

Smørholm Voldsted blev fritlagt og synligt. Krattet og døde elme-træer blev fjernet. Kun nogle få bevaringsværdige ege og bøg fik lov at stå tilbage.

Genopretningsarbejdet blev i 1995 - 96 fulgt op af en mindre, arkæologisk undersøgelse, for at få ny information

om voldstedets alder, udformning og bebyggelse.

Voldstedet er anlagt på en naturlig holm ved sydsiden af den nu afvandede mose. Det synlige anlæg er 120 m langt og 70 m bredt. I nordenden rejser en 4 m høj, snæver borgbanke sig, hvis flade top lige har givet plads til et forsvarstårn eller lignende bygværk. Banken er omgivet af en tør grav og uden for denne i nord, øst og vest, af en 2 m høj vold. Syd for borgbanken er anlagt en lavere, flad ladegårdsbanke. Her lå den befæstede gårds boliger og avlsbygninger, som hørte til gårdens omfattende landbrug.

Hele anlægget var omgivet af en voldgrav, der nu er fyldt op.

Den arkæologiske undersøgelse gav fornyet viden om voldstedets udformning og gården Rompes bebyggelse. Fra voldstedets fod og ud i det omgivende terræn blev der udgravet søgegrøfter, der bl.a. skulle afsløre den opfyldte voldgrav. Andre søgegrøfter skulle afdække adgangsforholdene til gården. På selve borgbanken og på ladegårds-pladsen blev der udført mindre sonderinger ved hjælp af et jordbor.

Sonderingerne viste, at den velgødede ladegårdsbanke i mange år, efter at voldstedet var blevet forladt, er blevet pløjet og dyrket. Dette ses også af de store sten, der er blevet skubbet ud til bankens kant, så de ikke generede pløjningen.

Tydelige spor af en bred og kun 1 m dyb voldgrav blev afsløret i søgegrøfterne. Ved voldstedets sydende blev der afdækket en flere meter lang sten-

På planen med højdekurver er søgegrøfterne fra de arkæologiske undersøgelser tegnet ind. Udstrækningen af den påviste voldgrav er vist med rød farve og en sort streg viser en stenfyldt rende, som måske har udgjort en del af fundamentet til en bro.

fyldt rende, der fører frem til voldgraven udefra. Det formodes, at stenene har dannet fundament for den ene af to bjælker, der har båret en bro, som fra fast land førte over til den befæstede gård.

I søgegrøfterne ved ladegårdsbankens vestside fandtes en stor mængde trækul og tegl, både munkesten og tagtegl af “munk”-”nonne” type. Der fandtes også blyglaserede gulvfliser og kakler fra en muret bilæggerovn. Fundene repræsenterer tag, mur og gulv fra en bygning af tegl, der har stået ovenfor på ladegårdsbanken, og har været borgherrens bolig. Gårdens øvrige bygninger har sandsynligvis været af bindingsværk og træ, ligesom tårnet på borgbanken.

Produktionen af tegl til byggeri i middelalderen foregik ofte tæt ved byggepladsen, så de tunge teglsten ikke skulle transporteres over lange afstande. Så måske findes der rester af en teglovn i en nærliggende bakke.

Én af søgegrøfterne ved ladegårdsbankens østside. Personen sidder, hvor spor af voldgraven blev afdækket.

Foto: Jens Henrik Jønsson

Gården har haft sin egen smedje. Blandt fundene er en esseslagge med aftryk efter trækul og rester af fastbrændt ler fra essebunden.

De skriftlige kilder og de arkæologiske udgravninger røber ikke noget om, hvem der i 1300 tallet anlagde voldstedet og opførte gården Rompe.

Først i 1446-47 nævnes “fromme” Peter Sveje i forbindelse med Rompe. Han sad sandsynligvis på stedet som

Et udvalg af blyglaserede gulvfliser fra Smørholm Voldsted. Fund af fliser kendes fra flere voldsteder og i 12 - 1300 tallet blev mange sjællandske kirker forsynet med lignende gulvfliser.

Foto: Jens Henrik Jønsson

Tegningerne viser de fire indstemplede overflademotiver i flisefundet fra Smørholm Voldsted. En flise med motivet længst til venstre kendes i forvejen fra Vor Frue kirke i Roskilde. Mønsteret på fliserne til højre kendes foreløbig kun fra Smørholm Voldsted. Fliserne dateres til midten af 1300-tallet.

Tegning: Birgit Als Hansen

foged (forvalter) for ridder Axel Pedersen Thott.

Gyngehøj, alléen til Edलगave og de omliggende stengårder var, ligesom Smørholm, i forfald og blev derfor i 1994 omfattet af planerne om pleje af området. På den tilgroede og skjulte høj blev døde elmetræer fældet og

krattet ryddet. Den tidligere sneglegang rundt om højen blev genetableret og nye asketræer blev plantet.

Den næsten 1 km lange allé, der langs Edलगavevej fra syd fører forbi Gyngehøj og til godsets bygninger, var i mange år et markant element i godslandskabet.

Fotografiet til venstre viser Gyngehøj efter fritlæggelsen. Sneglegangen anes rundt om højen.

Foto: Malene Fischer

Fotografiet nederst er fra 1927 og er taget fra Nybøllevej. Billedet viser Gyngehøj og Edलगave-alléen i det åbne landskab, inden plantagen blev anlagt.

Lokalhistorisk Arkiv, Ledøje-Smørum

Foto: Malene Fischer

Alléen var efterhånden præget af tidens tand. Flere træer var gået ud eller væltet. Over en periode blev de mange døde træer fældet og erstattet af nye asketræer.

De fredede stendiger langs begge sider af alléen, der flere steder var nedbrudt og faldet sammen, blev genopbygget og rettet op.

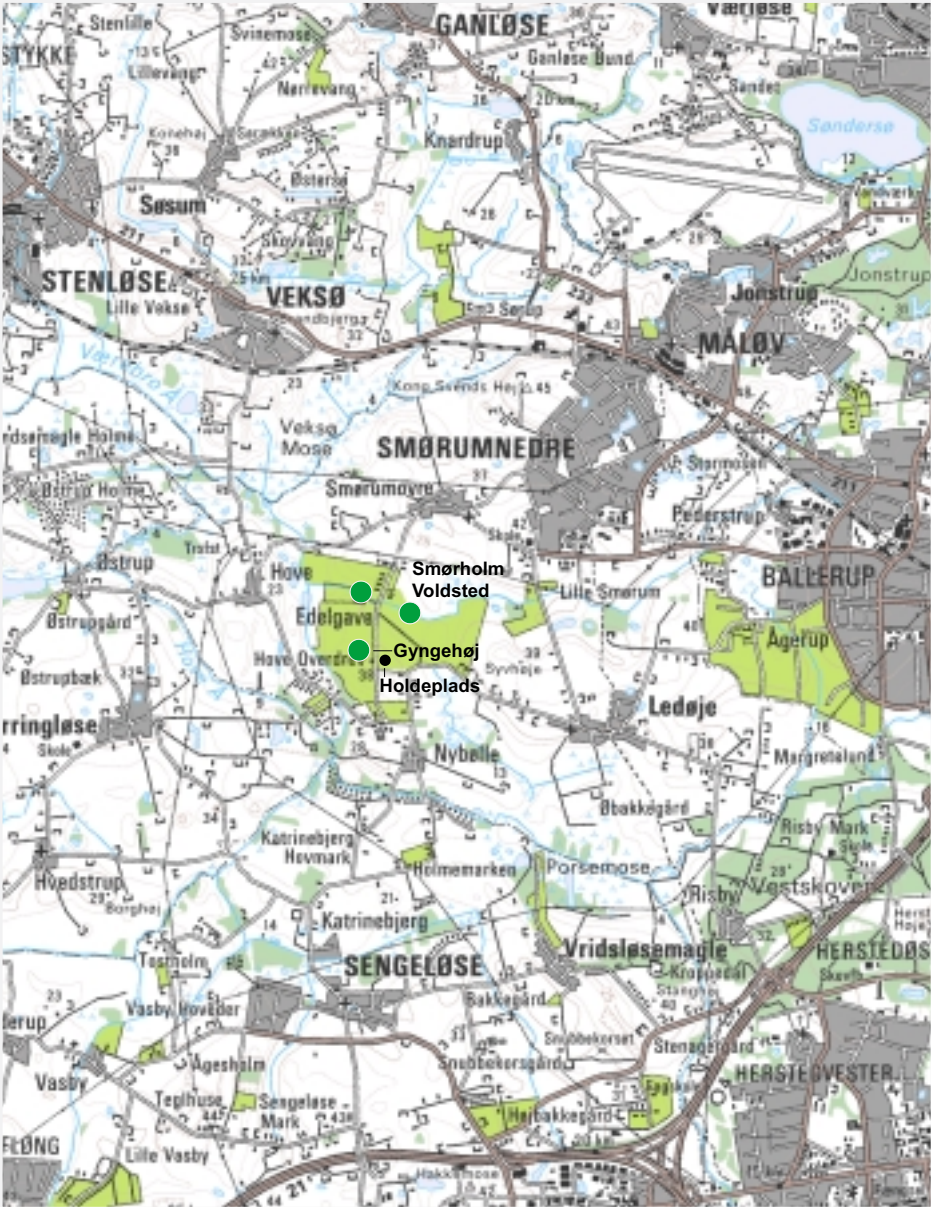
Foto: Malene Fischer

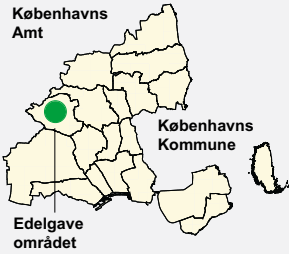
Idag fremstår Gyngehøj, sammen med alléen og stendigerne, næsten som dengang de udgjorde en del af J. F. Tuteins romantiske landskab omkring Edelgave.

Billederne viser arbejdet med restaureringen af alléen og stendigerne.

Foto: Carsten Rasch

- her ligger Edelgave området

Edelgave området ligger i Ledøje-Smørum Kommune mellem Ballerup og Stenløse. Tæt øst for Gyngehøj, er der en holdeplads med plads til få biler.

Edelgave Gods er i privat eje, men besøgende er velkomne til at færdes på Gyngehøj og Smørholm Voldsted. Ved disse to seværdigheder og ved holdepladsen er der opsat tavler med yderligere informationer. Selve herregården med park er ikke offentlig tilgængelig.

Voldstedet opleves ved at gå ad en markvej, som løber fra alléen mod sydøst. En pæl med fortidsmindesymbol viser af fra alléen.